

Analysis of the Change in Iran's Content Policy Regarding Telegram Messengers based on Kingdon's Multiple Stream Framework

Hasan Danaei Fard

Professor of public policy, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Morteza Javanali Azar

Assistant professor of public policy, Imam Sadiq University, Tehran, Iran

Javad Azadi Ahmadabadi¹

PhD student of public policy, Imam Sadiq University, Tehran, Iran

(Received: 2021/04/21 -Accepted: 2021/08/17)

Abstract

The problem of this study is to analyze change in content policy. For this purpose, telegram filtering is analyzed in the Kingdon's multiple stream frameworks, & the results of opening the policy window for each of the triple streams are presented. What are the reasons for the failure of domestic instant messengers despite the government's policy of "supporting" them, is the main question. Based on this, the Kingdon's multiple stream frameworks as an analytical lens has selected & a set of policy documents, specialized news & argumentations related to the filtering of telegrams in the period from June 2017 to August 2016 were selected as analytical sources. By using deductive content analysis method we collected 113 main themes in 19 organizational themes & 5 comprehensive themes to analysis Telegram filtering. In the research results section, first, analyze how the entrepreneur of policy converge the multiple stream. In the second section, we argued the inconsistencies & imbalances in support of industry chain components, has led to the growth of asymmetric one. Not to create of the value chain in the natural context as the causes of the failure of domestic instant messengers.

Keywords

Cyber Policy, Content Policy, Kingdon's Multiple Stream, Filtering, Telegram, Iran.

Copyright © 2022 The Authors. Published by Faculty of Law & Political Science, University of Tehran.

This Work Is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

1- Corresponding Author's Email: Ja.azadi@isu.ac.ir

فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۷، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۰، صفحات ۹۱-۱۱۰

مقاله پژوهشی

تحلیل تغییر خط‌مشی ایران در خصوص پیام‌رسان تلگرام بر اساس چارچوب جریان‌های چندگانه کینگدان

حسن دانایی‌فرد

استاد مدیریت دولتی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

مرتضی جوانعلی‌آذر

استادیار مدیریت دولتی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

جواد آزادی احمدآبادی^۱

دانشجوی دکتری مدیریت دولتی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۱ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۵/۲۶)

چکیده

سؤال اصلی پژوهش حاضر عبارت است از اینکه دلایل شکست پیام‌رسان‌های داخلی علی‌رغم سیاست‌گذاری حاکمیت در «حمایت» از آن‌ها چیست؟ بر این اساس، چارچوب جریان‌ات چندگانه کینگدان به عنوان چارچوب تحلیلی و مجموع اسناد سیاستی، اخبار تخصصی و احتجاجات مربوط به مورد فیلترینگ تلگرام در بازه خرداد ۱۳۹۶ الی مرداد ۱۳۹۷ به عنوان منابع تحلیلی انتخاب شد. همچنین روش تحلیل مضمون قیاسی انتخاب و با گردآوری ۱۱۳ مضمون اصلی در قالب ۱۹ مضمون سازمان دهنده و ۵ مضمون فراگیر، فیلترینگ تلگرام مورد کاوی شد. در بخش نتایج پژوهش، ابتدا چگونگی بروز کارآفرین خط‌مشی و همگرا ساختن جریان‌ات چندگانه تحلیل می‌شود؛ در بخش دوم، ناهماهنگی و نامتوازن بودن حمایت‌ها از تک‌تک اجزاء زنجیره صنعت، رشد کاریکاتوری یک حلقه و شکل نگرفتن زنجیره ارزش در بستری طبیعی به عنوان علل شکست پیام‌رسان‌های داخلی ارائه می‌شود.

واژگان کلیدی: خط‌مشی فضای مجازی، خط‌مشی محتوا، جریان‌ات چندگانه کینگدان، فیلترینگ، تلگرام، ایران.

اخلاقی (Rahmati & Shahriari, 2017a; 2017b) و سیاستگذاری (Basirian Jahormi & Khaniki, 2014) انجام شده است. در این میان، پژوهش بصیریان جهرمی و همکاران (2014) بیشترین رابطه را با پژوهش حاضر دارد با این تفاوت که آن پژوهش بیشتر بر مدل ذهنی سیاستگذاران حوزه خطمشی محتوا (مشخصاً فیلترینگ) و تعارض آن با اذهان کاربران متمرکز شده است ولی در پژوهش حاضر مسئله اصلی، فیلترینگ یا ذهنیت بازیگران نیست بلکه سطح تحلیل، «فرآیند» خطمشی‌گذاری است و تلاش می‌شود ره‌آورد‌های نوع جدیدی از خطمشی محتوا در کشور مبتنی بر ایجاد «دسترسی مدیریت‌پذیر» واکاوی شود. در ادبیات انگلیسی، مطالعات فراوانی با استفاده از چارچوب جریان‌ات چندگانه انجام شده است، اما به دلیل اینکه موضوع پژوهش، شکل‌گیری خطمشی محتوا در جمهوری اسلامی ایران است، صرفاً به ادبیات فارسی پرداخته خواهد شد. اولین و شاید بهترین پژوهشی که در ادبیات فارسی به چارچوب کینگدان پرداخته است، اثر عباسی و همکاران در سال ۱۳۸۹ است. این پژوهش به تبیین تغییر خطمشی با استفاده از نظریه جریان‌ات چندگانه کینگدان و مطالعه موردی تغییر قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری اختصاص دارد (Abbasi & et al. 2010). پس‌از آن در سال ۱۳۹۱، دانایی‌فرد در مقاله‌ای با عنوان «تفکیک، ادغام و طراحی وزارتخانه‌های جدید در ایران: تحلیلی نظری» صرفاً مدعی امکان تحلیل «تفکیک، ادغام و طراحی وزارتخانه‌های جدید» بر اساس چارچوب جریان‌ات چندگانه کینگدان می‌شود (Danaeifard, 2012). در پژوهشی دیگر و در همان سال ۹۱، امکان تبیین خطمشی ملی در دو رویکرد معرفی می‌شود؛ رویکرد اول تبیین بر اساس عوامل درون کشوری است و رویکرد دوم تبیین بر اساس عوامل برون کشوری؛ نظریات چرخش نخبگان، جریان‌ات چندگانه کینگدان و ائتلاف مدافع سبابتیه در گروه اول و نظریه انتقال خطمشی در گروه دوم تبیین می‌شود (Danaeifard & et al. 2011: 7-8)؛ نهایتاً در آخرین پژوهش منتشر شده، حسین پور و همکاران (2018) از چارچوب جریان‌ات چندگانه به‌عنوان مبنای تدوین الگوی نظام نظارت بر خطمشی‌های عمومی مصوب مجلس استفاده نموده است (Hosseinpour & et al., 2018).

مبانی نظری

خطمشی محتوا

از دهه ۱۹۹۰ با ریشه دواندن فناوری‌های نوین ارتباطی و تبدیل شدن اینترنت به اصلی‌ترین وسیله انتقال اطلاعات (Subramanian 2011: 20)، «محتوا»، به محوری‌ترین مؤلفه ایجاد ارتباطات و نظام اجتماعی در فضای مجازی تبدیل شده است. لذا همه کشورها، نیازمند حکمرانی بر محتوا در قلمرو سرزمینی حکومت خود هستند. خطمشی محتوا کم و کیف اعمال کنترل را بررسی

کرده و مشخص می‌کند که چه محتوایی (موضوع)، توسط چه کسی (عامل) و با چه ابزاری بایستی کنترل شود؟ (Kurbalija 2010: 139-140) در ادامه این سه پرسش تفصیل داده می‌شود.

موضوع خط‌مشی محتوا

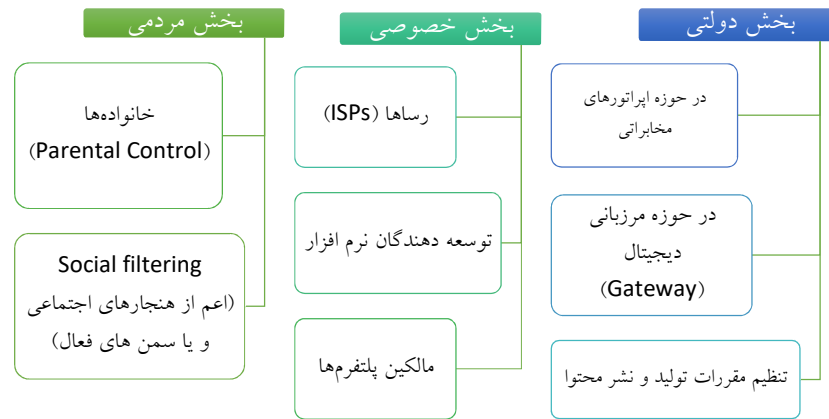
بر اساس پیمایش فاریس و ویلن در میان ۴۰ کشور، محتوایی که توسط دولت یا دیگر بازیگران به عنوان موضوع خط‌مشی محتوا شناخته می‌شود در طبقاتی به شرح جدول ۱ قرار می‌گیرد (Faris & Villeneuve, 2008: 7). اصل خط‌مشی محتوا، یکی از موضوعات مورد وفاق همه دولت‌ها و به‌عنوان حوزه‌ای از حوزه‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی هست اما آنچه مورد اختلاف است، توافق بر سر مصادیقی از محتوا است که کنترل می‌گردد. سه دلیل عمده را می‌توان برای خط‌مشی محتوا برشمرد: ۱. جلوگیری یا واکنش به تهدیدهای امنیتی ۲. محدود کردن محتوا یا خدمات ناخوشایند (نامناسب، مضر یا غیرقانونی برای دولت‌ها، کارفرمایان و یا افراد خاص) ۳. محدود کردن دسترسی به دلایل تجاری و مالی (Barnes, Kolkman, Cooper, Nordmark, Thaler 2016: 7-8).

جدول ۳ - موضوع خط‌مشی محتوا (طبقات محتوا) (Faris & Villeneuve, 2008: 7)

موضوع خط‌مشی محتوا		
آموزش مسائل جنسی و خانوادگی	آموزش‌های گمنامی	آزادی بیان و آزادی رسانه
سلامت عمومی	آموزش هک	احزاب سیاسی مخالف
همجنس‌بازی	دامنه‌ها و سرویس‌های وبلاگ	اصلاحات سیاسی، قانونی و حاکمیتی
هرزنگاری (پورنوگرافی)	سایت‌های هاستینگ	افراط‌گرایان و جدایی‌طلبان
لباس و آرایش محرک	ارتباطات صوتی مبتنی بر اینترنت	حقوق بشر
بازی	ایمیل‌های آزاد	روابط خارجه و نظامی
الکل و مواد مخدر	موتورهای جست و جو	حقوق اقلیت و محتواهای قومی
آموزه‌های مربوط به اقلیت‌های مذهبی	مترجم‌ها	حقوق زنان
مباحثات و مجادلات مذهبی	اشتراک محتوای چندرسانه‌ای	مسائل زیست‌محیطی
دوست‌یابی	شبکه‌های اجتماعی	توسعه اقتصادی
قمار	سایت‌های تجاری	محتوای ادبی یا تاریخی بحث‌برانگیز یا حساسیت‌زا
سخت‌افزار نفرت‌آمیز	سایت‌های ارتباط P2P	

عامل خطمشی محتوا

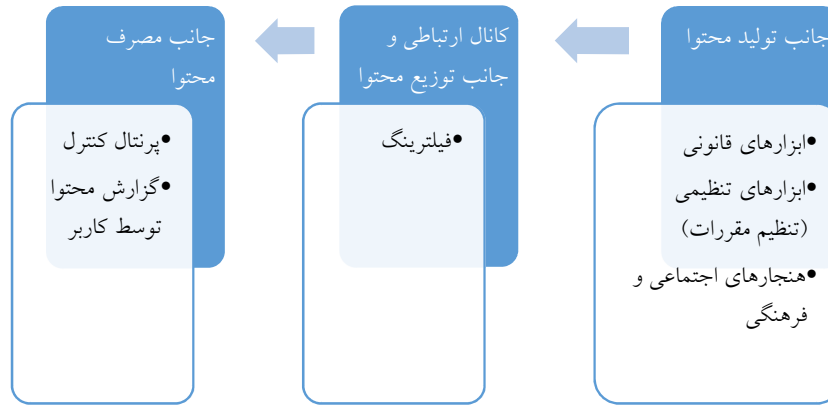
کشورهای مختلف دنیا، الگوهای متفاوتی را برای کنترل محتوا توسعه داده‌اند که در نتیجه آن بازیگران مختلفی به عنوان عوامل خطمشی محتوا درگیر شده‌اند. شکل ۱ عامل خطمشی محتوا را در سه بخش اجتماع نشان می‌دهد.

شکل ۱ - عامل خطمشی محتوا. منبع: (یافته‌های پژوهش حاضر).

ابزار خطمشی محتوا

روش‌های مختلف فنی، قانونی، هنجاری و فرهنگی برای کنترل محتوا و مدیریت ارتباط در مبدأ، کانال ارتباطی و مقصد پیام وجود دارد که چگونگی کنترل را برای ما مشخص می‌کند (Deibert 2008: 32-34). بایستی توجه نمود که در یک رژیم کامل خطمشی محتوا هیچ‌گاه یک ابزار به تنهایی استفاده نمی‌شود. از سویی توسعه فناوری، موجب فیلترگریزی محتوا در جانب کانال ارتباطی شده است و از سویی دیگر متداول‌ترین ابزار خطمشی محتوا فیلترینگ است. پایدارترین ابزارهای جانب مصرف محتوا است و ترکیب ابزارهای قانونی که پیگرد قضایی به همراه دارد با دیگر ابزارها می‌تواند اثربخشی بالاتری ایجاد نماید (Murdoch & Anderson, 2008: 57-72). می‌توان ادعا نمود که فیلترینگ از رایج‌ترین ابزارهای خطمشی محتوا است. استفاده دولت‌ها از ابزار فیلترینگ، برای محدودسازی دسترسی به محتواهای غیرقانونی و ضد ارزشی، یک‌روند جهانی و رو به رشد است (Internet Society 2017). در ایران نیز ابزار فیلترینگ بیش از بقیه ابزارها استفاده شده است (Basirian Jahormi & Khaniki, 2014: 40-41).

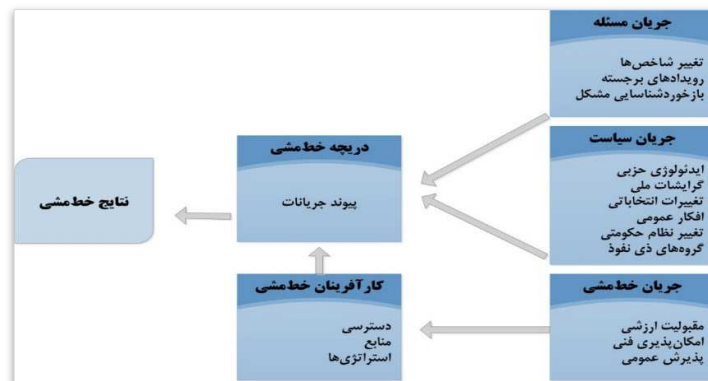
شکل ۲ - ابزارهای خط‌مشی محتوا.

مطالعات «فرآیند خط‌مشی»: ضرورت چارچوب پژوهش

خط‌مشی عمومی به مجموعه‌ای از اقدام‌ها یا بی‌اقدامی‌ها که یک یا چند بازیگر در برخورد با یک مسئله یا دغدغه در پیش می‌گیرند» اشاره دارد (Anderson 1994:4). سؤالاتی مانند «چگونه یک خط‌مشی عمومی شکل می‌گیرد؟ و چرا خط‌مشی‌های عمومی تغییر می‌کنند؟» در دسته پژوهش‌های «فرآیند خط‌مشی» جای می‌گیرند. برای پاسخ به سؤالاتی از این دست دو رویکرد کلی وجود دارد: بررسی مبتنی بر شعور متعارف (بدون نگاه نظری از پیش موجود)؛ استمداد از نگاه‌های نظری عملی و منطقی موجود در مطالعات فرآیند خط‌مشی‌گذاری عمومی (Shahaie & Danaeifared, 2016: 135). یکی از نظریات جدید فرآیند خط‌مشی «چارچوب جریان‌ات چندگانه» است؛ با اینکه می‌توان از این چارچوب در تمامی مراحل فرآیند خط‌مشی‌گذاری استفاده نمود، اما بیشتر در تبیین فراز و فرود خط‌مشی و مسئله آن در دستور کار عمومی استفاده می‌شود (Shahaie & Danaeifared, 2016: 136). بر این اساس پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های «فرآیند خط‌مشی» قرار می‌گیرد و به دلیل ماهیت مسئله این پژوهش و فراز و فرودی که در مورد فیلترینگ تلگرام پیش آمد، چارچوب جریان‌ات چندگانه کینگدان از مجموعه چارچوب‌های نظری رویکرد دوم مطالعات فرآیند خط‌مشی انتخاب می‌شود.

چارچوب جریان‌های چندگانه کینگدان

کینگدان نظریه جریان‌های چندگانه را برای اولین بار در سال ۱۹۸۴ بر اساس مدل تصمیم‌گیری سازمانی سطل زباله کوهن و همکارانش مطرح کرد. وی با بهره‌گیری از این نظریه این پرسش را مطرح کرد که چگونه مسائل عمومی، مورد توجه مسئولین قرار می‌گیرند؛ گزینه‌های خط‌مشی شکل می‌گیرند؛ دستور کار دولت تنظیم می‌شود و چرا زمان برخی ایده‌ها به سر می‌آید. وی سه نیرو را معرفی می‌کند که در خط‌مشی عمومی فعال هستند و این نیروها را سه «جریان» نام‌گذاری می‌کند: ۱- جریان مسئله: شامل اطلاعات در مورد مسائل دنیای واقعی و اثرات مداخلات گذشته دولت. ۲- جریان خط‌مشی: جامعه‌ای متشکل از پژوهشگران، مدافعین و سایر متخصصینی که مسائل را تحلیل می‌کنند و بدیل‌های ممکن را فرموله می‌کنند. ۳- جریان سیاسی متشکل از انتخابات، تغییرات مدیریتی، خط‌مشی‌های انتخاباتی، فعالیت گروه‌های ذی‌نفع و... این سه جریان مستقل از یکدیگر هستند و هرکدام بر اساس پویایی‌ها و قوانین خود عمل می‌کنند. در موقعیت‌های بحرانی و با کوشش کارآفرین خط‌مشی این سه جریان به هم متصل می‌شوند و بزرگ‌ترین تغییرات را در خط‌مشی به وجود می‌آورند (Danaeifared, 2016: 144-146). (شکل ۳).

شکل ۳ - چارچوب جریان‌های چندگانه کینگدان. منبع: (Danaeifared, 2016: 144-146)

روش پژوهش

از سویی به دلیل ماهیت قیاسی این پژوهش در مطالعات فرآیند خط‌مشی، ضروری است تا روشی با ظرفیت پژوهش‌های قیاسی انتخاب گردد و از سویی دیگر با توجه به انتخاب چارچوب جریان‌های چندگانه - که چارچوبی متناسب با فراز و فرود مسئله عمومی در میان جریان‌های سه‌گانه است - تکیه این پژوهش بر متون خبری است. از این رو روش‌شناسی تحلیل مضمون انتخاب شد. تحلیل مضمون، یکی از مهارت‌های عام و مشترک در تحلیل‌های کیفی است (Boyatzis

4) 1998؛ تحلیل مضمون به دو روش قیاسی و استقرایی، انجام‌پذیر است؛ در روش قیاسی یا مبتنی بر نظریه، تحلیل مضمون بر اساس علاقه نظری یا تحلیلی پژوهشگر به موضوع صورت می‌گیرد؛ لذا این روش بیشتر مبتنی بر تحلیل‌گر است، در این روش، پژوهشگر کدها را بر اساس نظریه مشخصی انتخاب و علائم، شاخص‌ها و شواهدی را که با این نظریه حمایت می‌شوند، کدگذاری می‌کند. کدهای مرتبط با هر مضمون نیز از فرضیات و مؤلفه‌های نظریه موردنظر استخراج می‌شود. (Khonifar & Moslemi, 2017: 58). فرایند کامل تحلیل مضمون را می‌توان به سه مرحله کلان تقسیم نمود (جدول ۲): الف- تجزیه و توصیف متن. ب- تشریح و تفسیر متن. ج- ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن.

جدول ۲ - فرآیند گام‌به‌گام تحلیل مضمون (Abedi Jafari & et al., 2011 :178)

مرحله	گام	اقدام
۱- تجزیه و توصیف متن	آشنا شدن با متن	- مکتوب کردن داده‌ها (در صورت لزوم) - مطالعه اولیه و مطالعه مجدد داده‌ها - نوشتن ایده‌های اولیه
	ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	- پیشنهاد چارچوب کدگذاری و تهیه قالب مضامین - تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر - کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
	جست‌وجو و شناخت مضامین	- تطبیق دادن کدها با قالب مضامین - استخراج مضامین از بخش‌های کدگذاشته متن - پالایش و بازبینی مضامین
۲- تشریح و تفسیر متن	ترسیم شبکه مضامین	- بررسی و کنترل هم‌خوانی مضامین با کدهای مستخرج - مرتب کردن مضامین - انتخاب مضامین پایه، سازمان دهنده - ترسیم نقشه(های) مضامین - اصلاح و تأیید شبکه(های) مضامین
	تحلیل شبکه مضامین	- تعریف و نام‌گذاری مضامین - توصیف و توضیح شبکه مضامین
۳- ترکیب و ادغام متن	تدوین گزارش	- تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح آن - استخراج نمونه‌های جالب داده‌ها - مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری - نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها

یافته‌های پژوهش

گام اول: تجزیه و توصیف داده‌ها

متناسب با هدف و سؤال پژوهش داده‌ها به شرحی که در ادامه خواهد آمد، جمع‌آوری، کدگذاری و تخصیص مضمون یافتند.

قلمرو موضوعی: برای تحلیل جریان‌ات چندگانه متون خبری در موضوع ۱- فیلترینگ تلگرام و ۲- پیام‌رسان‌های داخلی از پایگاه‌های خبری به شرح جدول ۳ انتخاب شد.

جدول ۳ - منابع خبری جهت تحلیل جریان‌ات چندگانه

ردیف	نام پایگاه خبری	نشانی
۱	دفتر حفظ و نشر آیه العظمی خامنه‌ای	farsi.khamenei.ir
۲	دبیرخانه شورای اطلاع‌رسانی دولت	dolat.ir
۳	مرکز ملی فضای مجازی	majazi.ir
۴	مشرق نیوز	www.mashreghnews.ir
۵	مرکز روابط عمومی و اطلاع‌رسانی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	www.ict.gov.ir
۶	شبکه خبر	www.irinn.ir
۷	باشگاه خبرنگاران جوان	www.yjc.ir
۸	پایگاه خبری شبکه	www.shabakeh-mag.com
۹	پایگاه خبری فناوری هوشمند	fanahoosh.ir
۱۰	پایگاه خبری تحلیلی تابناک	www.tabnak.ir
۱۱	خبرگزاری ایسنا	www.isna.ir
۱۲	خبرگزاری فارس	www.farsnews.com
۱۳	زومیت	www.zoomit.ir
۱۴	فناوری هوشمند	fanahoosh.ir

قلمرو زمانی: بازه زمانی خرداد ۱۳۹۶ همزمان با تصویب سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی توسط شورای عالی فضای مجازی تا مرداد ۱۳۹۷.
گستره بازیگران: برای رصد و تحلیل اخبار ۱- مقام معظم رهبری ۲- از بخش عمومی: اعضای شورای عالی فضای مجازی، ۳- از بخش خصوصی: مدیران شش پیام‌رسان‌های داخلی دارای تأییدیه از شورا و ۴- کارشناسان فضای مجازی به نمایندگی از بخش مردمی انتخاب شدند.

گام دوم: تشریح و تفسیر متن

در این گام، داده‌های تشریح شده گام اول، به روش تحلیل مضمون قیاسی و با چارچوب نظری جریان‌ات چندگانه کینگدان تشریح و تفسیر می‌شود. در نهایت، مجموعاً ۱۱۳ مضمون اصلی در قالب ۱۹ مضمون سازمان دهنده به دست آمد که در انتزاعی کلی‌تر در قالب ۵ مضمون فراگیر مأخوذ از چارچوب جریان‌ات چندگانه کینگدان به شرح جدول ۴ تحلیل شد.

جدول ۴ - تحلیل مضامین جریان فیلترینگ تلگرام

نشانگر	کد	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
P1061 P1064 P1079 P1089 P1092	برنامه تلگرام برای ارائه گرام	باز مسئله	جریان مسئله
	تعارض جدی نگاه موافقین و مخالفین فیلتر تلگرام		
	عدم تسلط بر تلگرام		
	تشویش افکار عمومی در تلگرام و کانال‌های معاند		
	عدم پذیرش مسئولیت فیلتر تلگرام از سوی دولت		
P1011 P1074 P1081 P1082 P1087 P1097 P1107 P1113	حذف پیام‌رسان‌های داخلی از اپ ستور به دلیل تحریم‌ها	بازجود	
	فیلتر بودن عمده شبکه‌های اجتماعی در ایران وابستگی بسیار زیاد به تلگرام		
	عدم مطلوبیت پیام‌رسان جایگزین خارجی		
	استقبال اندک مردم از پیام‌رسان‌های داخلی		
	محدودیت‌های نرم زیرساختی نظیر مهاجرت دادن مردم به تلگرام در سال ۹۳		
	تصویب سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی		
	اختصاص اولویت در سوییچینگ بین الملل برای تلگرام		
	رشد شرکت‌های خدمات میزبانی پس از فیلترینگ		
P1001 P1003 P1014 P1020 P1025 P1028 P1060 P1085 P1090 P1108 P1110	سرور در ایران	تخصص‌ها	
	تعداد کاربران		
	عدم امکان نظارت بر محتوای تولیدی تلگرام		
	حفظ حریم خصوصی		
	امنیت اطلاعات		
	امکان انتقال همستوری پیام‌ها به پیام‌رسان		
	سهم ۶۰ درصدی تلگرام در ترافیک بین الملل اینترنت ایران		
	فناوری‌های فیلتر گریز		
	درآمد ۷۲۰۰ میلیارد تومانی دولت از تلگرام		
	۵۰ میلیون کاربر ثبت‌شده در تلگرام		
	عدم ثبت حقوقی تلگرام		
P1062 P1063 P1099 P1111	نقش تلگرام در بسیج عوامل داعش در واقعه حمله به مجلس شورای اسلامی و مرقد مطهر امام	وقایع کلیدی	
	نقش تلگرام در بسیج عوامل اغتشاشات دی‌ماه ۹۶		
	فیلتر اولیه تلگرام		
	خبر حمایت از دو کلابنت بخش خصوصی توسط دولت		
P1015 P1031	کنترل پیام‌رسان‌های اجتماعی به‌عنوان منافذ ورودی اطلاعاتی کشور	ایدئولوژی	جریان سیاست
	حمایت بیشتر دولت از تلگرام به نسبت پیام‌رسان‌های داخلی تا قبل از ۹۷		

P1036	حفظ شبکه اجتماعی قدرتمند حامیان دولت در تلگرام		
P1037	جریان آزاد اطلاعات		
P1038	درآمد سرشار دولت از ترافیک بین‌المللی ارتباطات ناشی از تلگرام		
P1039	منافع سیاسی دولت در تفکیک و دوقطبی سازی حاکمیت و دولت		
P1040	انتساب فیلترینگ تلگرام به حاکمیت		
P1041	تجربه موفق حزب موافق دولت در انتخابات ریاست جمهوری، شورای شهر و		
P1045	مجلس در استفاده از شبکه اجتماعی موافقین در تلگرام		
P1047	مقاوم سازی کشور در برابر برنامه تلگرام برای نفوذ به نظامات اقتصادی کشور		
P1048	تلگرام به عنوان عامل سازمان دهی اشرار در وقایع دی ماه ۹۶		
P1088	حفظ امنیت ملی		
P1093	تشویش افکار عمومی در تلگرام و کانال‌های معاند		
P1094	انتشار بیانات محرمانه رهبر معظم انقلاب در دیدار ۳ بهمن ۹۶		
P1103	با مسئولین شورای عالی فضای مجازی		
	فیلتر تلگرام بر اساس حکم قضایی		
	صدور حکم فقهی حرمت تعرض به امنیت مردم و حریم خصوصی آن‌ها توسط رهبر انقلاب		
	امکان گفت‌وگوی صوتی مغایر با منافع اپراتورها	تعادل منافع	
P1012	کنترل پیام‌رسان‌های اجتماعی به‌عنوان منافذ ورودی اطلاعاتی کشور		
P1042	حفظ درآمد دولت از ترافیک بین‌الملل		
P1043	کاهش وابستگی کشور به تلگرام		
P1044	مقاوم سازی کشور در برابر برنامه تلگرام برای نفوذ به نظامات اقتصادی کشور		
P1046	ظرفیت انحصار طبیعی در بازار پیام‌رسان‌ها		
P1086	تلگرام بزرگ‌ترین منبع درآمدی دولت در حوزه فاوا		
P1109	حفظ حریم خصوصی	مشرب ملی	
P1018	استقلال در طراحی پیام‌رسان		
P1030	حفظ حریم خصوصی		
P1032	حفظ ارتباطات و اطلاعات سابق بر بستر تلگرام		
P1033	کیفیت پیام‌رسان متناسب با ذائقه ساخته شده توسط تلگرام		
P1034	مقاومت در برابر اجبار و الزام قهری در ترک تلگرام		
P1035	استفاده از API تلگرام	امکان پذیری فنی	جریان حفظ‌مندی
P1002	حذف یارانه ترافیک رایگان پیام‌رسان سروش		
P1009	کنترل پیام‌رسان‌های اجتماعی به‌عنوان منافذ ورودی اطلاعاتی کشور		
P1017	ظرفیت سرورها		
P1022	امکان انتقال هیستوری پیام‌ها به پیام‌رسان		
P1027	ظرفیت محدود مهندسیین متخصص ایرانی مرتبط با پیام‌رسان‌های اجتماعی		
P1054			
P1055			
P1056			

تحلیل تغییر خط مشی ایران در خصوص پیام رسان تلگرام بر اساس چارچوب جریان‌های چندگانه کینگدان ۱۰۳

P1057	توان محدود شرکت‌های داخلی پیام‌رسان‌های اجتماعی		
	رشد نامتقارن زنجیره صنعت پیام‌رسان‌ها در ایران		
	امنیت پایین پیام‌رسان‌های داخلی		
P1059	وابستگی پیام‌رسان‌های داخلی به ارکان مختلف حاکمیت	شبکه	
P1102	ساختار نامتقارن رقابت میان پیام‌رسان‌های داخلی		
P1112	شکل‌گیری تعداد زیادی از کسب‌وکارها بر بستر تلگرام		
P1008	عدم حمایت کافی دولت از پیام‌رسان‌های داخلی	کفایت منابع	
P1010	حذف یارانه ترافیک رایگان پیام‌رسان سروش		
P1058	استفاده از API تلگرام		
P1083	استقبال اندک مردم از پیام‌رسان‌های داخلی		
P1100	سرمایه‌گذاری عظیم در حوزه سخت‌افزاری شبکه		
P1006	تکلیف وزارت فاوا برای حمایت از داخلی‌ها	مجموع خط‌مشی	
P1049	مخالفت متخصصین علوم اجتماعی با فیلترینگ تلگرام به دلیل ظرف عظیم ارتباطی		
P1050	وابستگی پیام‌رسان‌های داخلی به ارکان مختلف حاکمیت		
P1051	مخالفت متخصصین فاوا با فیلترینگ تلگرام		
P1052	به دلیل عدم توانایی فنی در میزبانی داخلی		
P1080	موافقت گروه‌های مختلف متخصصین علوم انسانی، اجتماعی و فنی با محدودیت تلگرام		
P1098	مهاجرت دادن زیرساخت‌های تلگرام به داخل ایران		
P1098	به جای مهاجرت دادن مردم به پیام‌رسان‌های داخلی		
P1098	تصویب سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی		
P1005	حمایت شورای عالی فضای مجازی	مقبولیت ارزشی	
P1019	حفظ حریم خصوصی		
P1029	استقلال در طراحی پیام‌رسان		
P1053	اجماع همه متخصصین بر مقاومت‌سازی حوزه ارتباطات اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی		
P1096	انتشار اخبار متعدد مبنی بر تصمیم‌گیری فیلترینگ تلگرام توسط رهبر انقلاب		
P1104	حمایت شورای عالی فضای مجازی از هفت پیام‌رسان داخلی		
P1013	امکان گفت‌وگوی صوتی مغایر با منافع اپراتورها	استراتژی‌ها	کارآزمایی خط‌مشی
P1016	کنترل پیام‌رسان‌های اجتماعی به‌عنوان منافذ ورودی اطلاعاتی کشور		
P1021	حفظ حریم خصوصی		
P1024	بهره‌مندی از امکانات نظیر تلگرام		
P1026	امنیت اطلاعات		
P1065	توافق مدیر شرکت راهکار سرزمین هوشمند با دولت	دسترسی	

P1072	حمایت شورای عالی فضای مجازی		
P1004 P1023 P1066 P1101 P1105	تعداد کاربران	منابع	پیشره خط‌مشی
	ظرفیت سرورها		
	تخصیص سرورهای پارک علم و فناوری دانشگاه تهران و برج میلاد به شرکت راهکار سرزمین هوشمند		
	تکیه بر حمایت‌های دولتی و حاکمیتی		
	ثبت نام ۳۰ میلیون کاربر در دو کلاینت هات‌گرام و تلگرام طلایی		
P1067 P1068 P1075 P1084 P1091 P1095 P1106	حفظ ارتباطات و اطلاعات سابق بر بستر تلگرام	سیاست مسئله	
	امکان‌پذیری رصد و پالایش محتوا		
	قدرت اشراف اطلاعاتی نهادهای امنیتی بر تلگرام		
	ظرفیت انحصار طبیعی در بازار پیام‌رسان‌ها		
	درآمد ۷۲۰۰ میلیارد تومانی دولت از تلگرام		
	فیلتر تلگرام بر اساس حکم قضایی		
	توقف نرخ رشد مهاجرت به پیام‌رسان‌های داخلی		
P1073	توافق مدیر شرکت راهکار سرزمین هوشمند با دولت	سبک تصمیم	
P1007	نگاه حمایت محور	زمینه نهادی	
P1069 P1070 P1076 P1077 P1078	استفاده از API تلگرام	منطقه وصل کردن	
	توافق مدیر شرکت راهکار سرزمین هوشمند با دولت		
	قدرت اشراف اطلاعاتی نهادهای امنیتی بر تلگرام		
	مزیت پیام‌رسان واحد نسبت به متکثر از نظر اشراف اطلاعاتی		
	ترجیح سازوکارهای اشراف اطلاعاتی تلگرام بر پیام‌رسان‌های جایگزینی که معلوم نیست چه باشند		

گام سوم: ترکیب و ادغام متن: بازسازی مورد فیلترینگ تلگرام بر اساس چارچوب جریان‌های چندگانه کینگدان

از سال ۹۲ و توسعه نسل سوم و چهارم ارتباطات همراه، پیام‌رسان‌های اجتماعی در ایران گسترش یافت؛ در این میان تلگرام به دلایل فنی و سیاسی به‌ویژه حمایت دستگاه‌های امنیتی کشور، از سال ۹۳ در بازار ارتباطات ج.ا.ا. به انحصار رسید. حمایت از طریق تخصیص تسهیلات زیرساختی و فنی نظیر افزایش سرعت آن به سبب اختصاص اولویت در سوئیچینگ بین‌الملل؛

۱ - این یکی از راهکارهای مهاجرت دادن نرم مردم بدون درگیری‌ها و ناراضی‌های عمومی بود که کشور تجربه‌اش را داشت اما در جریان فیلتر تلگرام، از آن استفاده نشد.

استقراراً CDN، فیلتر شدن رقبای تلگرام در ایران، فیلتر بودن عمده شبکه‌های اجتماعی در ایران و ... این پیام‌رسان که در سال ۹۳ به بیش از ۲۰ میلیون کاربر در ایران دست یافته بود، تا سال ۹۶ حدود ۵۰ میلیون کاربر و ۶۰ درصد حجم ترافیک بین‌الملل ایران را به خود اختصاص داده بود. از منظری دیگر، تلگرام، از یک پیام‌رسان تبدیل به یک شبکه اجتماعی مجازی شده بود زیرا با فیلتر بسیاری از شبکه‌های اجتماعی مجازی، تلگرام تبدیل به همه فضای مجازی ایرانیان شده بود.^۱ از این رو وابستگی شدید کشور به این شبکه اجتماعی و انحصار آن، امنیت ملی ج.ا.ا را تهدید می‌نمود (Mashreq News, 2018; Young Journalists Club, 2018a). تلگرام در خدمت معاندین، مزدوران و آشوب‌گران قرار گرفته بود و آن‌ها به راحتی می‌توانستند با خارج از ایران ارتباط داشته باشند اما مسئله مهم‌تر، برنامه توسعه تلگرام برای درآمدزایی از خدماتش بود (Khabar Network, 2018). بدین منظور یک دفتر در امارت متحده ثبت و تأسیس کرده بود تا برای جابجایی حجم عظیمی از دلارهای کاربران ایرانی در نزدیک‌ترین منطقه جغرافیایی به کشور آماده شود. این موضوع در شرایط اقتصادی کشور، خود تهدیدی خطیر برای امنیت ملی به شمار می‌رفت. بر این اساس ۱۱ اردیبهشت ۹۷ با دستور مقام قضایی تلگرام فیلتر شد. در چارچوب تحلیلی کینگدان و در جریان سیاست، روشن است که دولت نباید علاقه‌ای به فیلتر تلگرام داشته باشد زیرا در بعد سیاسی، شبکه ارتباطی که جریان حزبی و فکری این دولت در بستر تلگرام فراهم آورده است، منجر به پیروزی‌های سیاسی این جریان شد و در انتخابات مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان، ریاست جمهوری و شوراها نتایج مطلوبی را کسب نمود (IRNA, 2015; The world of economics, 2017; Quds online, 2017). در سوی مقابل برخی فیلتر تلگرام را از نظر سیاسی موافق منافع دولت می‌دانند زیرا اولاً با تأکید بر پیام‌رسان‌های داخلی، بیشترین مهاجرت کنندگان از تلگرام که همان جریان مخالف سیاسی و فکری دولت بودند، از تلگرام به پیام‌رسان‌های داخلی کوچ نمودند و شبکه ارتباطی خود را که در طول زمان در تلگرام ایجاد شده بود، از دست دادند^۲ و ثانیاً در تلگرام، با فضایی آزادتر و یکدست‌تر از یک جریان حزبی و فکری حامی دولت و در غیاب حضور رقبا، عرصه و قدرت مانور بیشتری به نفع دولت

۱ - CDN ها یا (Content Delivery Network) عبارت است از شبکه‌ای از سرورها که اطلاعات را از نزدیک نقطه به کاربر می‌رساند. به عبارتی دیگر جریان محتوا از تولیدکننده محتوا تا کاربران، از فاصله‌های بسیار و سرورهای بسیار عبور می‌کند، وظیفه این شبکه‌های توزیع محتوا این است که در اولین باری که اطلاعات توسط کاربری از سرور اصلی فراخوانی می‌شود، یک نسخه از آن در سرور CDN که در نزدیک‌ترین فاصله با کاربر قرار دارد، کپی می‌شود و چنانچه کاربر بعدی درخواست فراخوانی همان اطلاعات را داشته باشند، دیگر مسیریابی تا سرور اصلی صورت نمی‌گیرد و از همان نزدیک‌ترین سرور به کاربر، اطلاعات ارسال می‌شود. حال توجه بفرمایید که یک شبکه توزیع محتوا در ایران در اختیار تلگرام بوده است و بدین ترتیب به دلیل اینکه عمده اطلاعات از CDN فراخوانی می‌شده است سرعت تلگرام افزایش چشمگیری یافته بود. این موضوع علاوه بر افزایش سرعت، باعث کاهش چشمگیر ترافیک بین‌المللی و به تبع آن خروج ارز از کشور می‌شود.

۲ - شاید یکی از علل غیرمستقیم موفقیت تلگرام تا این حد، فیلتر بودن بسیاری دیگر از شبکه‌های اجتماعی بود که باعث شد مردم ایران، همه نیازهای خود را که در شبکه‌های گوناگون مجازی محقق می‌شد بر بستر تلگرام بیاورند، مثلاً با تلگرام فیلم ببینند، کانال‌های عظیم خبری، تخصصی و ... شکل دهند، کسب‌وکار خود را بر بستر آن سامان دهند حتی کانال‌هایی به نام توئیٹ و یوتیوب و ... شکل دهند و ...

۳ - چون به دلیل کثرت و تفاوت‌های پیام‌رسان‌های داخلی مردم برای انتخاب یکی از آن‌ها سردرگم شدند و بسیاری از کانال‌ها و گروه‌ها نابود شدند.

پیدا شد. از سویی دیگر در بعد اقتصادی، دولت بزرگ‌ترین ذی‌نفع فروش ترافیک پهنای باند بین‌الملل به شمار می‌رود، طبق آمار غیررسمی، درآمد دولت از فضای مجازی که عمدتاً در بخش فروش ترافیک است، در رتبه سوم بعد از نفت و مالیات قرار دارد و روشن است که در شرایطی که بیش از ۶۰ درصد این ترافیک معادل حدود ۷۲۰۰ میلیارد تومان در سال به تلگرام اختصاص داشت، فیلتر آن به معنای از دست دادن بزرگترین منبع درآمدی دولت در حوزه فاوا است. با فیلتر تلگرام، پیام‌رسان‌های داخلی با چالش‌های متعددی مواجه بودند: ضعف فناوریانه، ضعف زنجیره صنعت مرتبط با آن‌ها، تکیه بر حمایت‌های دولتی و حاکمیتی، به جای برنامه‌ریزی برای رشد ارگانیک و خوداتکایی، «ساختار نامتقارن رقابت میان آن‌ها» به دلیل مداخله جدی دولت، سپاه و صداوسیما در حمایت از پیام‌رسان‌های متبوع خود و یا هجمه‌های تبلیغاتی به آن‌ها، به حدی که مقام معظم رهبری با صدور حکم فقهی «حرمت تعرض به امنیت مردم و حریم خصوصی آن‌ها» در پیام‌رسان‌های داخلی (Ayatollah Khamenei Office for Preservation & Publication, 2018)، رسماً به حمایت آن‌ها آمدند، اما به تدریج طی اردیبهشت و خردادماه ۹۷ نرخ رشد فزاینده پیام‌رسان‌های داخلی کاسته شد و گرایش کاربران به دو پسته^۱ تلگرام - هات‌گرام و تلگرام طلایی - منجر به جذب ۳۰ میلیون کاربر شد (ISNA, 2018a). در این جریان، شرکت راهکار سرزمین هوشمند توانست برخلاف رقبای خود، نظر مجریان را جلب کرده و با همسوسازی سه جریان مسئله، خط‌مشی و سیاسی، در نقش کارآفرین خط‌مشی ظاهر شده و راهکاری نوین را ارائه دهد که تجربه جدیدی برای ج.ا.ا در خط‌مشی محتوا به شمار می‌رود.

اعتبارسنجی

نتایج فرآیند تحلیل مضمون جهت اعتبارسنجی در پنج گروه کانونی متشکل از کارشناسان حداقل یکی از دو حوزه خط‌مشی‌گذاری عمومی و فضای مجازی به شرح جدول ۵ ارائه و تأیید گردید.

جدول ۵ - اعتبارسنجی پژوهش

ردیف	نام	حوزه تخصص	زمان
۱	مؤسسه هنگامه خرد	فضای مجازی	۱۳۹۷/۱/۲۹
۲	اندیشکده تداوم انقلاب اسلامی	خط‌مشی‌گذاری عمومی فضای مجازی	۱۳۹۷/۵/۲۰
۳	هسته خط‌مشی فضای مجازی مرکز رشد	خط‌مشی‌گذاری عمومی فضای مجازی	۱۳۹۷/۵/۲۴
۴	سمینار فرآیند خط‌مشی‌گذاری عمومی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام	خط‌مشی‌گذاری عمومی	۱۳۹۷/۱۱/۱
۵	نخستین دوره تحلیل خط‌مشی فضای مجازی	خط‌مشی‌گذاری عمومی فضای مجازی	۱۳۹۸/۵/۱۵

۱ - API (Application Programming Interface): به‌راحتی این امکان را در اختیار یک برنامه‌نویس قرار می‌دهد تا به برخی یا تمامی قابلیت‌های یک نرم‌افزار دیگر دسترسی پیدا کند.

جمع بندی

در تحلیل تغییر خط‌مشی محتوای ج.ا.ایران در خصوص پیام‌رسان تلگرام با روش تحلیل مضمون و با تحلیل قیاسی برآمده از چارچوب جریان‌ات چندگانه کینگدان می‌توان ره‌آورد گشوده شدن پنجره خط‌مشی را برای هر یک از جریان‌ات ارائه کرد؛ در جریان سیاست با قوت گرفتن تلگرام طلایی و هات‌گرام، درآمد دولت از حوزه فروش ترافیک بین‌الملل حفظ شد و همچنین جریان سیاسی حاکم، شبکه اجتماعی خود در تلگرام را حفظ نمود، همچنین فشار سیاسی - اجتماعی مردم بر حاکمیت با ایجاد دسترسی مدیریت‌پذیر کاهش یافت در جریان مسئله وابستگی شدید مردم به تلگرام چه در ابعاد اجتماعی و چه در ابعاد اقتصادی منجر به همراهی مردم با راهکار دسترسی مدیریت‌پذیر و عدم اقبال به پیام‌رسان‌های داخلی شد. در جریان خط‌مشی با قرار گرفتن کلاینت‌های طلاگرام و هات‌گرام بر سر راه ارتباطی ایرانی‌ها و تلگرام، قدرت اشراف و به‌ویژه قدرت اختلال اطلاعاتی دستگاه‌های امنیتی بسیار بیشتر شد و امکان پیگرد قانونی تخلفات فراهم آمد، تأمین نظام‌های اجتماعی به ویژه نظام اقتصادی در برابر تهدیدهای تلگرام به ویژه ارز مجازی گرام، تضمین شد. در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش نیز بر اساس نتایج تحلیل مضامین، علل شکست پیام‌رسان‌های داخلی را در دو بعد فنی و کسب‌وکار (ناظر موضوعات محیط دور و نزدیک صنعت) می‌توان ارائه نمود: در بعد فنی محدودیت‌های کاربری و جابجایی در میان پلتفرم‌های مختلف و پایین بودن قابلیت اطمینان، سرعت و پایداری عامل شکست شد و در بعد کسب‌وکار، نداشتن مدل کسب‌وکار مناسب و وابستگی مالی به حاکمیت، فقدان مزیت رقابتی خاص و ورود بد موقع به بازار، رشد دفعی و غیرطبیعی در چرخه عمر یک کسب‌وکار، عدم مشارکت با دیگر بازیگران، تبلیغات منفی معاندان و ضدانقلاب و پشتیبانی و تبلیغات ضعیف از دلایل شکست پیام‌رسان‌های داخلی به عنوان عوامل شکست پیام‌رسان‌های داخلی شناسایی شد. در نهایت ارزشیابی پژوهش حاضر از این رویکرد جدید «دسترسی مدیریت‌پذیر» همراه با حمایت از پیام‌رسان‌های داخلی در خط‌مشی محتوای ج.ا.ا منفی و ناکارآمد است و می‌توان این ارزشیابی را به عنوان پیشنهاد پژوهش به خط‌مشی‌گذاران این حوزه ارائه نمود: از سوی صنعت و فناوری پیام‌رسان‌ها، از زنجیره‌ای صنایع وابسته و فناوری‌های مرتبط تشکیل شده است و رشد کاریکاتوری یا دستوری یک حلقه از زنجیره، امکان‌پذیر نیست؛ پول پاشی و حمایت دفعی از یک حلقه این زنجیره صنعت (شش پیام‌رسان داخلی) منجر به عقب ماندن بقیه حلقات صنعت (مثلاً مراکز داده) و عملاً شکست حمایت‌ها می‌شود. از سوی دیگر دسترسی مدیریت‌پذیر از طریق کلاینت‌ها سیاستی «ناپایدار» است چرا که شاید دسترسی مردم به تلگرام به دلیل کلاینت داخلی و نیز انحصار دولت در مبادی ورودی و خروجی اینترنت از کشور «مدیریت‌پذیر» شده است اما به دلیل وابستگی‌های دیگری که به خارج از کشور وجود دارد احتمال مداخله بازیگران خارجی و شکست این سیاست نیز می‌رود؛ وابستگی کلاینت در تأمین سخت‌افزار و سرور، ضرورت اخذ مجوزهای نرم‌افزاری، تکیه کلاینت‌ها بر پلتفرم‌هایی

نظیر اندروید و ... از جمله این وابستگی هاست. بنابراین پیشنهاد نهایی، حمایت بلندمدت از کلیه حلقه‌های زنجیره صنعت پیام‌رسان‌ها و توسعه پایدار با تأکید بر انتقال فناوری و تکیه بر ظرفیت‌های داخلی است.

References:

- 1 -Abbasi, Tayyeb; Danaeifard, Hassan; Azar, Adel & Mehdi Alwani (2010). Explaining policy change using John Kingdon's Multiple Streams Framework; A case study of changing the law on objectives, tasks & organizations of the Ministry of Science, Research & Technology. *Science & Technology Policy*, 9(3): 81-98 [in Persian].
- 2 -Abedi Jafari, Hassan; Taslimi, Mohammad Saeed; Faqih, Abolhasan & Mohammad Sheikhzadeh (2011). Thematic analysis & the network of themes: a simple & efficient way to explain existent patterns in qualitative data. *Strategic Management Thought*, 10: 151-198 [in Persian].
- 3 -Basirian Jahormi, Hossein; Hadi Khaniki (2014). Iranian policymakers & social media policymaking: "Challenges, patterns & presentation of a proposed model". *Welfare & Development Planning*, 21: 25-70 [in Persian].
- 4 -Basirian Jahormi, Hossein; Khaniki, Hadi & Mohammad Saeed Zakai (2013). Social media & media organizations: An examination of policymaking & consumption of Facebook in the confrontation with national media. *Communication Research*, 3(75): 59-80 [in Persian].
- 5 -Beckmann, Christoph; Gross, Tom (2006). *Failures in a Hybrid Content Blocking System*. Springer: Berlin.
- 6 -Boyatzis, Richard (1998). *Transforming qualitative information: thematic analysis & code development*. Sage: California.
- 7 -Braman, Sandra (2004). *The emergent global information policy regime*. palgrave macmillan: New York.
- 8 -Castells, Manuel (2009). *Communication power*, [New] edition. Oxford Univ Press: United Kingdom.
- 9 -Chadwick, Andrew (2010). *Routledge handbook of internet politics*. Routledge: London.
- 10 -Danaeifard, Hassan (2012). Separation, integration & design of new ministries in Iran: a theoretical analysis. *Human Resource Management Research*, 8 (2): 84-108 [in Persian].
- 11 -Danaeifard, Hassan; Kheirgo, Mansour; Azar, Adel & Ali Asghar Fani (2012). Understanding the evolution of the policy of administrative reforms in Iran; A research based on the grounded theory strategy. *Organizational Culture Management*, 10 (2): 28-5 [in Persian].
- 12 -Danaeifard, Hassan (2016). *New discourses in public policy*. Publications of Imam Sadiq University: Tehran [in Persian].
- 13 -Deibert, Ronald (2008). *Access denied: The practice & policy of global Internet filtering*. MIT Press: Cambridge.
- 14 -Goldsmith, Jack; Wu, Tim (2006). *Who controls the Internet? Illusions of a borderless world*. Oxford Univ. Press: New York.
- 15 -Hosseinnejad, Seyed Mojatba; Moniri Hamze Kalaei, Hamidreza (2017). Jurisprudential analysis & review of the implementation of filtering in cyberspace. *Islamic Government*, 84: 27-56 [in Persian].
- 16 -Hosseinpour, Davood; Sharifzadeh, Fattah; Nouri, Ruhollah & Omid Karimian (2018). Developing a model for monitoring public policies enacted by the Islamic Council with an emphasis on the field of economic affairs. *Majlis & Strategy*, 25: 392-369 [in Persian].
- 17 -Islamkhah, Ammar; Hamed Babazadeh Moghadam (2016). Internet filtering in Europe. *News Science*, 17(4): 137-156 [in Persian].
- 18 -Ismaili, Mohsen; Mohammad Sadeq Nasrallahi (2015). Filtering of virtual space; Judgments & its issues from a jurisprudential point of view. *Religion & Communication*, No. 49, pp. 53-80 [in Persian].
- 19 -Javednia, Javad; Abedi Sarasia, Alireza & Abbasali Soltani (2015). Analyzing criminal content filtering policies from a jurisprudential point of view. *Religion & Communication*, 48: 35-62 [in Persian].
- 20 -Karen, Stephenson (2016). *Heterarchy in: Handbook on theories of governance*, Edward Elgar Publishing: Massachusetts: 139-148.
- 21 -Khonifar, Hossein; Moslemi, Nahid (2017). *Principles & basics of qualitative research methods*. Nagahe Danesh: Tehran [in Persian].
- 22 -Klang, Mathias; Andrew, Murray (2005). *Human rights in the digital age*, GlassHouse: London.

- 23 -Kurbalija, Jovan (2010). An introduction to internet governance. Diplo Foundation: Msida, Genève.
- 24 -Mohebb al- Rahman, Mohammad Mehdi; Sarami, Seyfullah & Mohammad Ali Mohebb al- Rahman (2015). A research on the jurisprudential rule of filtering (television networks, web pages & virtual social networks), *New Research in Jurisprudence*, 22 (4): 33-63 [in Persian].
- 25 -Nunziato, Dawn (2009). *Virtual freedom: Net neutrality & free speech in the Internet age*. Stanford Law Books: California.
- 26 -Rahmati, Hossein Ali; Shahriari, Hamid (2017a). Ethical requirements of content filtering & refining of cyber space. *Revelation Ethics*, 12 (7): 145-168 [in Persian].
- 27 -Rahmati, Hossein Ali; Shahriari, Hamid (2017b). Filtering & the difficulty of moral conflict. *Research Journal of Ethics*, 37: 7-22 [in Persian].
- 28 -Sabatier, Paul E. (2012). *Theories of policy process*. Translated by Hasan Danaeifard. Saffar: Tehran [in Persian].
- 29 -Shahaie, Behnam; Danaeifard, Hassan (2016). An analysis on the scholarship of the public policy process in Iran. *Human resource management research*, 6 (1): 161-133 [in Persian].
- 30 -Subramanian, Ramesh (2011). *The Growth of Global Internet Censorship & Circumvention: A Survey*. *Communications of the International Information Management Association (CIIMA)*. 2 (2): 1-27.

Webgapes

- 31 -Young Journalists Club (2017). Rouhani's clear reaction to the filtering Telegram issue. Available online at: <https://www.yjc.ir/fa/news/6366408> [in Persian].
- 32 -News website of Network (2018). I am not responsible for Golden Telegram & Hotgram filtering. Available online at: <https://www.shabakeh-mag.com/news/iran/13938> [in Persian].
- 33 -Smart Technology News website (2017). Examining the digital divide in Iran. Available online at: <http://fanahoosh.ir/1396/11/25> [in Persian].
- 34 -Tabnak (2017). Instagram challenged smart filtering. Available online at: <http://www.tabnak.ir/fa/news/714196/> [in Persian].
- 35 -ISNA news agency (2018 a). More than 30 million people challenge the Telegram filtering. Available online at: <https://www.isna.ir/news/97042312137>. [in Persian].
- 36 -ISNA news agency (2018 b). A judicial order was issued to block Telegram. Available online at: <https://www.isna.ir/news/97021006264> [in Persian].
- 37 -Young Journalists Club website(2018a). Terrorists' Safe communication on Telegram platform. Available online at: <https://www.yjc.ir/fa/news/6494026> [in Persian].
- 38 -Young Journalists Club website(2018a). Statement of 4 internal messengers about Hotgram & Telegram. Available online at: <https://www.yjc.ir/fa/news/6603675> [in Persian].
- 39 -Journalists' Club News Agency (2018 c). Hotgram & Talagram servers are located on the 9th floor of the building of the Imam Center (RA) of the Ministry of Communications. Available online at: <https://www.yjc.ir/fa/news/6598382> [in Persian].
- 40 -Fars News Agency (2018). Azari Jahormi denied the news of Mutalfa party about his agreement on Telegram filtering. Available online at: <https://www.farsnews.com/news/13970211000873> [in Persian].
- 41 -Fars news agency (2015). Instagram's smart filtering failed: easy access to unethical content. Available online at: <https://www.farsnews.com/news/13940616000464> [in Persian].
- 42 -Secretariat of Official website of the President of the Islamic Republic of Iran (2018). Any policy in the field of cyber space should be smart. Available online at: <https://www.farsnews.com/news/13970211001085> [in Persian].
- 43 -Ayatollah Khamenei Office for Preservation & Publication (2018). A meeting of officials & authorities of the state with the leader of the revolution. Available online at: <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=39362> [in Persian].
- 44 -The world of economics (2017). The result of the 2017 election is the result of virtual space. Available online at: <https://donya-e-eqtesad.com/3284523> [in Persian].
- 45 -Zomit (2017). Hotgram & Golden Telegram should be localized by September 6. Available online at: <https://www.zoomit.ir/2018/7/29/284871/telegram-iranian-clients-will-be-blocked>. [in Persian].
- 46 -Khabar network (2017). Telegram is a bandit. Available online at: <http://www.irinn.ir/fa/news/579964/> [in Persian].
- 47 -Smart technology (2017). Examining the digital gap in Iran. Available online at: <http://fanahoosh.ir/1396/11/25> [in Persian].

- 48 -Quds online (2015). The telegram is the real winner of the Tehran election. Available online at: <http://www.qudsonline.ir/news/357473> [in Persian].
- 49 -Public Relations & Information Center of the Ministry of Communication & Information Technology (2017). Statement. Available online at: <https://www.ict.gov.ir/newsagency/21341/> [in Persian].
- 50 -National Center for Virtual Space (2017). Policies & measures to organize social messengers. Available online at: <http://majazi.ir/circularinformation/80811> [in Persian].
- 51 -Mashreq News (2018). Telegram threatens our national security in 5 components. Available online at: <https://www.mashreqnews.ir/news/924788/> [in Persian].
- 52 -Mostafavi, Reza (2017). The meeting of members of the Supreme Council of Cyber Space with the Leader of the Revolution: the meeting on the third of February 2016. Available online at: <https://t.me/ahdemanaa> [in Persian].
- 53 -Islamic Council parliament (1380). Rules & regulations of information & computer networks. Available online at: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/100746> [in Persian].
- 54 -Islamic Council Research Center (2006). Regulations of organizing the activity of Iranian internet websites. Available online at: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/127276> [in Persian].
- 55 -National Center of Virtual Space (2018). Telegram's monopoly has been broken. Available online at: <http://majazi.ir/news/8467> [in Persian].
- 56 -Barnes, Richard; Kolkman, Olaf; Alissa, Cooper; Nordmark, Erik & Dave Thaler (2016). Technical Considerations for Internet Service Blocking & Filtering, <https://tools.ietf.org/html/rfc7754>.
- 57 -<https://courses.csail.mit.edu/6.857/2017/project/19.pdf>
- 58 -Internet Society (2017). An Overview of Internet Content Blocking, <https://www.internetsociety.org/resources/doc/2017/internet-content-blocking>.
- 59 -IRNA. (2017). Jalaipur: The connection between civil society & Telegram brought about a great electoral victory. Available online at: <https://www.irna.ir/news/82547627> [in Persian].
- 60 -OpenNet Initiative (2018). About Filtering <https://opennet.net/about-filtering>.
- 61 -Puder, George; Kamisugi, Todd (2012). System & method for filtering internet content & blocking undesired websites by secure network appliance, Google Patents.
- 62 -Saribekyan, Hayk; Margvelashvili, Akaki (2017). Security Analysis of Telegram,
- 63 -Zittrain, Jonathan; Benjamin, Edelman (2005). Internet Filtering Worldwide, <http://cyber.harvard.edu/filtering>